

En serie betydelsebärande stillbilder ur filmen "Giraffens cykel" av Lasse Persson, producerad av Swedish Ecstasy Film (2019).

Giraffens cykel sätter tankar i rörelse om barn, lärande och mediasamhället

En essä av Klas Viklund
som sett film av Lasse Persson

En tecknad kortfilm om en liten apa som lär sig cykla, på en cykel utlånad av en liten giraff, väcker tankar om barn, lärande och mediasamhället. Lasse Persson har gjort filmen "Giraffens cykel", som är sju minuter. Ett kort utdrag på 30 sekunder ligger till grund för denna essä som Klas Viklund använt som introduktion till olika föreläsningar och seminarier om estetik, trafik och medieekologi. Se den korta filmen på Vimeo: <https://vimeo.com/316983304>

Det sägs att all god undervisning inleds med en gemensamt delad upplevelse. Det kan vara en utflykt eller ett studiebesök, ett experiment eller en undersökning – eller en text som alla delar. Men det kan också vara en gestaltad berättelse i form av en filmvisning, ett teaterbesök, en sång – eller en gemensam reflektion kring en nyhetsartikel. Det är utgångspunkten för alla kulturpedagogiskt orienterade lärare i vår tids skola – och det var även en djup övertygelse hos den världsberömde utbildningsfilosofen Johan Amos Comenius från Böhmen, som år 1642 inbjöds till Sverige för att reformera det svenska skolväsendet.

Ibland har de estetiska och sinnliga inslagen i skolans undervisning fått stryka på foten, därför att de inte ansetts tillhöra verksamhetens kärnuppdrag. De har inte ingått i skolhuvudmännens läsa-skriva-räkna-garanti. Det har ibland sagts, att lustfyllda upplevelser och estetisk verksamhet skulle tillhöra en slags förlegad och vilsegången flumskola.

Då kan det vara värt att minnas den idag högt respekterade Comenius, författare till boken "Stora undervisningsläran", skriven på latin ("Didactica magna"), utgiven åren 1633–1638. Boken har undertiteln "En fullständig framställning i konsten att lära alla allt". (På Comenius tid var det inte det anspråksfulla ordet "allt" i undertiteln som folk hakade upp sig på. Det var istället den radikala idén om att undervisningen skulle omfatta "alla" som provocerade etablissemangen. Comenius ansåg nämligen att *alla* barn skulle få gå i skolan – pojkar och flickor, rika och fattiga, skarpsinniga och tröga, ja även "helt barbariska folkslag".)

När Comenius år 1650 fick fria händer att själv utforma sin idealskola i den ungerska staden Sárospatak ville han skapa en skola byggd kring en teater, där de gemensamma upplevelserna skulle stå i centrum för undervisningen. Och kanske var hans tanke, att också eleverna skulle beträda scenen för att ge röst åt olika tankar och idéer. Det var en storslagen vision som han själv aldrig fick möjlighet att förverkliga.

Därför finns det idag all anledning att börja med att dela ett kulturinslag. Här i form av en liten film om någon som lär sig cykla. Och märk väl, att handlingen i filmen inte bara kretsar kring att lära sig cykla, utan om en gemensamt delad upplevelse där både äldre och yngre tar del av en projektredovisning som visar cykelkonstens alla olika möjligheter. Redovisningen är teatralt iscensatt, med ridå och spektakulär fanfar, precis så som Johan Amos Comenius förmodligen skulle ha önskat.

Gemensamma berättelser

Det är de gemensamma berättelserna och delade upplevelserna som genom historien format vår kultur och våra samhällen. Det kan handla om allt från religiösa riter till vår tids massmedier och reklambudskap. En teori kring hur den mänskliga civilisationen formats och utvecklats genom att människor delat och vidarefört information, kunskap och berättelser har beskrivits av den israeliske historikern Yuval Noah Harari i boken "Sapiens: En korthistorik över mänskligheten" (2014).

Hans poäng är att människans biologiskt grundade sociala talang inte klarar av att hålla ihop större flockar än uppåt 150 individer. Men med en

gemensam tro på ett ursprung, eller en delad berättelse om världen, kan samhället utökas till att omfatta i princip hur stora grupper som helst, till sist hela imperier. Det handlar om både kunskapsförmedling, mytbildning och massmediala framställningar, förklarar Yuval Noah Harari och exemplifierar med hur det franska bilmärket Peugeot kan ses som en sådan modern "myt", både vad gäller den juridiska överenskommelsen kring själva företaget och de värden som varumärket laddats med.

Det var sonen Armand Peugeot, som i början av 1880-talet, satte familjens mekaniska verkstad på kartan genom att börja producera cyklar. Detta skedde flera år innan företaget började utveckla bilar. Redan från början fanns lejonet med i varumärket för att berätta en historia om att företagets produkter har samma skärpa, snabbhet och styrka som vi förknippar med djungelns konung: lejonet. Vi kan själva erövra dessa egenskaper då vi tar oss an ett fordon från Peugeot, genom att vi hoppar upp i cykelsadeln eller sätter oss bakom ratten.

Cykeln som förlängning av vår kropp

Cykeln är en fantastisk uppfinning. Genom att låta våra fötter ta några varv med pedalerna kan vi med detta fordon förflytta oss med avsevärd lätthet. Pedalernas rotation alstrar den energi som via cykelkedjan växlas ut i bakhjulets framåtrörelse. Alla som erfarit hur centrifugalkraften bidrar till att räta upp och balansera det tvåhjuliga fordonet, när fötterna trampar runt pedalerna, kommer att behärska tekniken resten av livet.

Bilden av ett barn som lär sig cykla illustrerar hur vi kan tillägna oss denna färdighet – utan att ha någon egentlig kunskap om principerna bakom fysikens lagar eller förståelse för de regler som gäller i trafiken.

Cykeln är ett fortskaffningsmedel, men påminner oss också om den breda definition som ibland ges begreppet medier: ett medel eller en mellanliggande teknik som utvidgar vår mänskliga förmåga. Det kan handla om att lagra, hantera eller överföra information, men också om innovationer som mikroskopet, som låter oss se tillvarons minsta beståndsdelar – eller teleskopet, som tar vår blick ut i världsrymden.

Steve Jobs, grundare av företaget Apple, som tillverkar datorer och smarta telefoner, har sagt att datorn är det mest enastående verktyg vi människor någonsin åstadkommit: "Datorn är som en cykel för hjärnan."

På 1960-talet lanserade den kanadensiske medieforskaren Marshall McLuhan sin teori om att alla medier och tekniska hjälpmedel kan ses

som en förlängning av människans sinnen eller förmågor. "Människans utbyggnader" (The Extensions of Man) var undertiteln på hans berömda bok "Media" ("Understandig Media") från 1964 där han introducerade formuleringen "The Media is the Message" (mediet är budskapet) för att peka på hur själva teknologin rymmer ett budskap. På samma sätt som cykeln är en inbjudan till oss att göra en utflykt i närområdet rymmer klockan ett budskap om att passa tiden. Och det viktiga med dagens smarta telefoner är inte det exakta innehållet i skitpratet med våra vänner eller den senaste statusuppdateringen i sociala medier, utan den förväntan som finns på att ständigt vara uppkopplad och tillgänglig.

Cykeln, bilen och flygplanen har utvidgat människans möjlighet att förflytta sig. Böcker och läskunnighet var på samma sätt en förlängning av människans sätt att lära och minnas. Telefonen blev ett sätt att utöka våra möjligheter att föra samtal över långa avstånd. Televisionen blev ett sätt för människor över hela världen att få ett gemensamt fönster mot den globala by där vi alla lever våra liv. De senaste decennierna har datorer, internet och sociala medier utvidgat vår mest personliga och privata sfär och gjort detta till en gemensamt delad offentlighet.

I sin bok "Media" ägnar Marshall McLuhan en inledande del åt ett filosofiskt resonemang om mediernas inflytande och medier som överföringskanaler. Därefter följer 26 kapitel där Marshall McLuhan beskriver olika medieföreteelser och deras betydelse. Han skriver bland annat om det talade ordet, det skrivna ordet, kläder, bostäder, pengar, klockor, serietidningar, fotografiet, bilen, telegrafen, skrivmaskinen, telefonen, grammfonen, filmen, radion, televisionen – och vapen.

Ett centralt kapitel handlar om hjulet, cykeln och flygplanet. Marshall McLuhan skriver om hjulets historiska betydelse och förklarar hur de amerikanska bröderna Orville och Wibur Wright använde sina erfarenheter från sin cykelverkstad i Dayton, Ohio, när de år 1900 utvecklade sitt första fullskaliga glidflygplan. Marshall McLuhan skriver:

"Det var idén att sätta hjulen efter varandra, i tandem, som skapade velocipeden eller cykeln, ty då hjulets acceleration genom utväxling förenades med den lineära rörelsens princip, fick hjulet en ny grad av intensitet. Cykeln lyfte upp hjulet till den aerodynamiska balansens plan, och bidrog därmed inte bara indirekt till flygplanets tillkomst. Det var inte en tillfällighet att bröderna Wright drev en cykelverkstad, eller att de första flygplanen på sätt och vis påminde om cyklar. Förändringarna inom tekniken har karaktär av organisk utveckling, för alla tekniska hjälpmedel är utbyggnader på vår fysiska lekamen."

Sociokulturellt lärande, grit och best practice

När den lilla apan i filmen får låna giraffens cykel resulterar det i en imponerande uppvisning. En utflyktsfält förvandlas till en ridå som dras undan och på en improviserad scen uppträder den lilla apan för att visa upp sina erövrade kunskaper och kanske några i stunden påhittade trick.

Det är tydligt att en stor del av vårt lärande är en sociokulturell process, där vi lär och utvecklas i dialog med andra: Apan lär av giraffen som lånat ut sin cykel och apan får sedan sina kunskaper och färdigheter bekräftade av en entusiastisk publik, bland dem en liten elefant som förmodligen ser apans uppvisning som ett inspirerande konststycke att härma och ta efter. Kanske kan denna ömsinta scen vara en av många bilder av imitation, reproduktion och lärande i livets skola?

Bilden av hur barn lär sig gå eller cykla, trots ständiga motgångar, är kanske de bästa och mest tydliga exemplen på att människans inre drivkraft får oss att lära – och att övervinna hinder. Inom den moderna skolforskningen har idag föreställningarna om talang, skicklighet och genialitet ifrågasatts av den amerikanska psykologiprofessorn Angela Duckworth som skrivit boken "Grit – Konsten att inte ge upp", från 2017. Där förklarar hon på ett barnsligt enkelt sätt, att det är en kombination av uthållighet, inre driv och förmåga att inte ge upp vid motgångar som föder framgång – inom både utbildning och yrkesliv.

Angela Duckworth hämtar sina exempel från den amerikanska militärskolan West Point, konsultfirman McKinsey och Ivy League-universiteten i USA. Men när hon ska sammanfatta sina teorier, så handlar detta med "grit" i korthet om att livet i många avseenden rymmer utmaningar som överstiger vår nuvarande förmåga – och att det gäller att finna glädje i att lösa uppgifter som vi kanske ännu inte är tränade för. Det är övningen som ger färdighet och skicklighet. Flit och hårt arbete. Och när Angela Duckworth i slutet av sin bok ska ge ett exempel på detta, så jämför hon med barn som lär sig gå – eller någon som lär sig cykla:

"Att ha grit är att fortsätta sätta den ena foten framför den andra. Att ha grit är att hålla fast vid ett intressant och syftesrikt mål. Att ha grit är att satsa, dag efter vecka efter år, på krävande övning. Att ha grit är att falla omkull sju gånger och resa sig åtta", skriver Angela Duckworth.

Det finns givetvis en berättelse som föregår den lilla apans skickliga cykeluppvisning i filmen, där apan måste ha fallit omkull många gånger. Men i den mediala framställningen ser vi bara resultatet. Och på många

konferenser möter vi en parad av medverkande som bara redovisar de framgångsrika och lyckade projekt som de genomfört. Denna del av konferensen brukar ibland kallas "Best practice". Publiken sitter hänförd av beundran. Men redovisningen av en stor framgång är ingen verklig berättelse om en lärandeprocess. Det är istället ur den öppna och oförställda redovisningen av "det trevande försöket" vi kan hämta styrka.

"Det trevande försöket" är ett begrepp myntat av den franske skolläraren Célestine Freinet som efter första världskriget sökte olika vägar för att lägga om sin undervisning. Han ville se en skola som stod i dialog med det omgivande samhället – och med hela världen. Ett skäl till att hans pedagogiska idéer fick spridning var att han gav eleverna tillgång till en tryckeriutrustning som gjorde att eleverna kunde mångfaldiga skoltidningar och andra trycksaker som lätt kunde spridas och delas med andra. Célestine Freinet ansåg att skolans uppgift var att göra barnet till en medskapande och inkännande samhällsmedborgare. Och han ansåg att barn borde bli lyssnade på, trots att de tycks mindre än oss vuxna.

Alternativ medieanvändning

Den lilla apan i filmen utforskar cykelns och gravitationens möjligheter och provar helt nya och alternativa former för att cykla än de förmodade sätt som konstruktörerna av cykeln avsett. Detta är något som genom historien präglat vårt utforskande av nya medier och tekniker. Medieforskarna talar i detta fall om "alternativ användning" och "alternativ avkodning" för att beskriva denna icke förutsedda medieanvändning.

Under lång tid präglades medieforskningen av en uppfattning om att mediekommunikation var någonting linjärt, där ett meddelande överförs från en avsändare till en eller flera mottagare. Tanken var länge att detta ska ske så exakt som möjligt, men att kommunikationen kan störas av olika typer av "brus", till exempel tekniska fel eller språkliga oklarheter.

Den person som kom att ifrågasätta detta perspektiv var den brittiske medieforskaren Stuart Hall som år 1973 skrev en kort men banbrytande essä, "Encoding and Decoding", där han presenterade en utmanande idé om att avsändaren visst kan utforma och "koda" ett meddelande utifrån vissa avsikter, men att det alltid är mottagaren som i nästa led "avkodar" meddelandet utifrån sina önskemål, behov och begär – och där det alltid är mottagaren som slutligen skapar "mening" kring medieinnehållet.

Stuart Hall beskriver detta som en process, där mottagaren fullt ut kan "bejaka" avsändarens intentioner, "förhandla" om medieföreteelsens

olika betydelser eller inta en "oppositionell" tolkning som helt går på tvärs mot avsändarens avsikter och som kan innebära att användaren ser helt nya eller rent av motsatta betydelser och möjligheter.

Alla som växt upp med traditionella filmprojektorer, i en tid då alla barn var svältfödda på rörliga bilder, minns hur fantastiskt det var att få se filmen körd baklänges genom projektorn, då den spolades tillbaka till den originalrulle från vilken den analoga filmen visades. Vilken filmskapare hade kunnat tro att den noga planerade och iscensatta filmen upplevdes så mycket mer underhållande då den visades baklänges för publiken?

Och visst minns vi fortfarande hur ungdomar på 1980-talet upptäckte att det var möjligt att ringa vakanta telefonnummer där de blev ihopkopplade i gruppsamtal som gjorde det möjligt att anonymt diskutera sex, droger och rock'n'roll. Dåvarande Televerket exploaterade snabbt fenomenet i form av en hutlöst dyr betaltjänst, som kom att kallas "Heta linjen".

Att med handen dra en vinylskiva fram och tillbaka under skivspelarens pick-up riskerade givetvis att repa och förstöra skivan. Men denna teknik blev snabbt ett signum för många discjockeys, bland dem den svenske världsartisten Avicii, som kom att behärska denna typ av "scratching" med musikaliska ljudfragment till uttrycksformens verkliga fulländning. Det är ännu ett exempel på en icke avsedd alternativ användning av teknik. På YouTube finns idag flera Do-It-Yourself-videos som beskriver hur vi själva kan göra en Avicii Scratch Tribute. Salig i åminnelse. RIP.

Få vet att de korta textmeddelanden vi idag sänder i våra telefoner (SMS = Short Message Service) dök upp som ett användargenererat påhitt av några datoringenjörer år 1992. Tekniken utvecklades långsamt, eftersom telefonbolagen inte förstod idén med att skicka text i telefonen och då de helt saknade erfarenhet av att ta betalt för något annat än röstsamtal.

Detta lär oss att det visserligen går att göra generella tolkningar av mediernas betydelser och användningsområden, och diskutera avsändarens förmodade budskap och avsikter, men att det till sist alltid är medieanvändaren som ger mening åt mediematerialet och teknologin.

Lust och bävan inför ny teknologi

Filmen om den lilla apans hängivna cykeluppvisning är en berättelse om hur lustfyllt det kan vara att ge sig hän åt den nya teknik vi fått tillgång till och lärt oss använda. Samtidigt har vi kunnat se hur all ny teknik inte bara erbjuder lust och glädje, utan också medfört allvarliga konsekvenser.

En medieföreteelse som privatbilismen har omformat städer och samhällen med motorvägar och trafikchaos, där utsläpp och miljögifter påverkat människors hälsa och gett avtryck på klimatet. Den utveckling med uthyrning av elsparkcyklar, som under senaste åren etablerats i större svenska städer, sågs inledningsvis som ett miljövänligt alternativ, men elsparkcyklarna har också blivit en trafikfara då de vårdslöst lämnas liggande på trottoarerna och ett hot mot miljön då vandaler kastar elsparkcyklarna i vattendrag där batterierna avger farliga gifter.

En av dem som tidigt valde att dra sig undan från det framväxande moderna mediasamhället var den amerikanske författaren Henry David Thoreau, som år 1845 flyttade till en oansenlig stuga invid tjärnen Walden i Massachusetts för att under två år leva i total avskildhet.

Henry David Thoreau gjorde sig lustig över folk som trängdes vid nymodigheter som telegrafan och tidningsredaktionernas depeschfönster för att få ta del av senaste nytt. Thoreau ansåg att alla ”nyheter” bara var en upprepning av sådana nyheter som förmedlats tidigare. Hans analys av sin tids medier och kommunikationer var hård: ”Om vi stannar hemma och sköter våra egna saker, vem behöver då järnvägen? Det är inte vi som åker tåg, tåget åker på oss”, skrev Henry David Thoreau i sin bok ”Walden” som i sin amerikanska originalutgåva utkom år 1854.

Många av dagens medieforskare, som tidigare förtjust intresserat sig för människors hängivna nyfikenhet inför datorer, digital teknik och sociala medier, har allt mer kommit att peka på hur våra uppkopplade liv, där vi har blicken fäst i våra smarta telefoner, riskerar att utarma och ödelägga vår mänskliga gemenskap och våra nära relationer till våra barn. Dessa forskare har slutat fråga efter allt spännande vi kan göra med medierna. De har allt mer börjat undersöka vad medierna gör med oss. Det är inte vi som söker efter en karta på Google Maps, det är företaget Google som geopositionerar oss – för att tjäna pengar på att sälja vår användardata.

Henry David Thoreaus vistelse vid Walden har i vår tid kommit att återberättas av internetdebattörer och medieforskare som vill öka vår medvetenhet om hur våra uppkopplade medier påverkar oss och våra relationer. Den amerikanska journalisten Susan Maushart skildrar sin idealiserade önskan att upprepa Thoreaus asketiska livsexperiment då hon utmanade sina tre barn att leva utan tv och datorer under sex månader, vilket hon beskrivit i boken ”Nedkopplad”, från 2011.

Den amerikanska medieforskaren Sherry Turkle har i boken ”Tillbaka till samtalet”, från 2017, använt Thoreau för att understryka vikten av

självreflektion och mänskliga möten i en tid då vårt rastlösa beteende kring våra smarta telefoner gjort att vi blivit allt sämre på att lyssna till oss själva – och även föra samtal med andra, ansikte mot ansikte. Sherry Turkle refererar till att Henry David Thoreau beskriver hur han i sin stuga hade tre stolar: en för ensamhet, två för vänskap och tre för sällskap. Stolarna utgör en bild av kopplingen mellan samtal i grupp, vår förmåga till empati med någon annan och vårt behov av självreflektion.

Också i en tidigare studie, "Alone Together – Why We Expect More from Technology and Less from Each Other", från 2011, refererar Sherry Turkle till Henry David Thoreaus bok "Walden" där han skriver de för många välkända raderna: "Jag gick ut i skogen för att jag ville leva ett meningsfullt liv – bara ställas inför livets absolut svåraste frågor – se vad de hade att lära mig – allt för att jag inte, i dödsögonblicket, plötsligt skulle drabbas av insikten om att jag faktiskt aldrig riktigt levat."

Men i denna tidigare studie finns ett mer försonande förhållningssätt där Sherry Turkle refererar till ungdomar som tycker sig anse att den nya digitala tekniken erbjuder dem ett "Walden 2.0". En intervjuad flicka förklarar i boken att hennes smartphone är hennes enda privata rum, som bara är till för henne själv. Någon annan påpekar att webben är en oupptäckt vildmark där man kan gå vilse och i bästa fall möta sig själv.

Livet i en medieekologi

Vår medieanvändning idag handlar inte längre om att skriva och skicka ett brev, ta fram och lägga undan en bok eller sätta på och stänga av en tv. Vi lever i ett ständigt samspel med olika medier som bidrar till att organisera och kontrollera vårt tänkande, vår tid och vår vardag.

Redan på 1970-talet lanserade den amerikanske medieforskaren Neil Postman begreppet "medieekologi" (media ecology) som en term för studier av medier som "natur", det vill säga ett intresse för "komplicerade kommunikationssystem som miljöer". Han har återkommit till begreppet i flera av sina böcker, bland annat i "Underhållning till döds", från 1985.

Enligt Postman lever vi två världar. Den ena består av biologi och naturens ekologi, det vill säga sådant som luft, träd och djur. Den andra består av vår symboliska miljö och sådant som språk, siffror, bilder, maskiner och annat som gör mänskligt tänkande i en gemensam kultur möjligt. Det medieekologiska perspektivet fokuserar på relationer mellan teknologi, kommunikation och mänskligt medvetande och ställer frågor

om hur kunskap, minne, känslor, värderingar och beteenden formas och förändras genom medieteknologiers logiker och symboliska former.

Det låter svårt, men är egentligen inte komplicerat. För visst är det så, att varje gång vi kliver ut genom dörren så måste vi betrakta oss själva som trafikanter i samspel med ett större trafiksystem, oavsett om vi promenerar till fots, sätter oss på cykeln eller kliver in i bilen. Ja, även den som av olika orsaker väljer att åka buss eller regionaltåg är att betrakta som trafikanter – eller åtminstone som ”passagerare” i ett trafiksystem. Samma sak sker varje morgon, då vi stänger av väckarklockan i vår smarta telefon och börjar vår nya dag. Så fort vi vaknar i vår mediebaserade kultur, så stiger vi in i en teknologisk och symbolisk värld av medier och medieinnehåll – där vi idag är aktiva både som mediekonsumenter och medskapande medieproducenter.

En stor del av de medier som vi ges tillträde till, som gratistidningar och kommersiell tv, liksom sociala medier som Facebook och Instagram, kan upplevas som generösa erbjudanden till oss som användare. Men eftersom vi inte betalar för produkterna är vi inte kund, utan det är vår uppmärksamhet och den personliga information vi lämnar ut om oss själva som säljs vidare till andra medieföretag och annonsörer. ”Personlig information” heter den nya valutan i denna sköna nya värld.

År 2011 presenterade FN:s utbildningsorgan UNESCO ett ramverk som i svensk översättning kommit att kallas ”Medie- och informationskunnighet i skolan och lärarutbildningen”. Ramverket tar sin utgångspunkt i artikel 19 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, där det anges att ”Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet”. UNESCO:s ramverk vill bredda förståelsen för begreppet medie- och informationskunnighet (MIK) för att möta den samtida utvecklingen av konvergerande medier, men dokumentet syftar också till att fördjupa insikterna om kunskapsområdets politiska innebörd för att internationellt stärka frågor om demokrati och mänskliga rättigheter.

Från höstterminen 2018 har digital kompetens och programmering lyfts fram i förskolans, grundskolans och gymnasieskolans reviderade styrdokument. Bland annat anges att eleverna ska ”utveckla en förståelse för hur digitaliseringen påverkar både individen och samhället”. Detta ses idag som en viktig nyckelkompetens för att förstå oss själva och den uppkopplade värld där vi lever våra liv. Kanske som ett sätt att öka förståelsen för medier, individer och samhälle som ”medieekologi”.

I dessa styrdokument riktas ansvaret mot skolan som samhällsinstitution, men detta viktiga uppdrag berör i en vidare bemärkelse också kulturlivet och mediebranschen – och delas av hela samhällsgemenskapen.

Alla medborgare måste varje dag förhålla sig till värdegrunden och världspolitiken, till medierna och mediernas världsordning. Men det råder inte någon digital jämlikhet. Alla har inte e-legitimation, alla har inte den senaste tekniken, alla är inte ständigt uppkopplade. Digitala klyftor, liksom övriga sociala klyftor, är en del av de sociala orättvisor som präglar samhället. Till viss del hänger de samman med den ekonomiska utvecklingen, men också med politiska och sociala utmaningar.

Kritiken mot teknologins överordning

Bland de konstnärer som tidigt kom att gestalta hur människan överlåtit beslut och befogenheter till algoritmerna i en tänkande maskin är författaren Arthur C. Clarke och filmregissören Stanley Kubrick. I filmen "2001: Ett rymdäventyr", från 1968, låter de publiken följa en rymd-expedition på väg till Jupiter. Ombord på rymdskeppet finns tillsammans med de fem männen i besättningen också superdatorn HAL-9000, som utgör en sjätte individ i besättningen som astronauterna kan samtala och umgås med. Bokstäverna HAL kan förstås som en ironisk kod då de föregår bokstäverna IBM i alfabetet, förkortningen för ett tidigare välkänt amerikanskt datorföretag: International Business Machines Corporation.

Det visar sig vid en kritisk tidpunkt att datorn, med sitt absoluta fokus på effektivitet, måluppfyllelse och resultat, självsvåldigt övertagit kontrollen över rymdskeppet. Datorn kopplar ur de livsuppehållande funktionerna för besättningsmännen ombord och inleder en hämndaktion mot den av rymdmännen som börjat ifrågasätta superdatorns operativsystem.

För att överleva måste rymdmannen Dave Bowman i en klassisk scen koppla ur datorns minne. Till slut kan datorn bara sluddra fram barnvisan "Daisy Bell" med texten: "I can't afford a carriage. But you'll look sweet, upon the seat, on a bicycle made for two." Det hör till vår tids moderna kulturhistoria, att det var just denna sång om en romantisk cykelutflykt, skriven av Harry Dacre år 1892, som var den första text som år 1961 programmerades i en talsyntes i datorn IBM 704.

Den svenska översättningen av sången från år 1906, med svensk text av Alma Rek (pseudonym för Hjalmar Ekeröth), berättar om både gemenskap, kommunikation och betydelsen av att någon tar ansvar för att skicka varningssignaler när faror hotar:

”Vi kunna så härligt språka, fast ej i vagn vi åka: ty du kan få en plats ändå, på min bicykel gjord för två. Men om en fara oss hota må, då skall med pinglan du passa på: Pling, pling, pling, plang, Isabell.”

Sången tycks handla om att vi alla tillsammans är del av en teknisk utveckling där (idag även den digitala) tekniken väcker moraliska och filosofiska frågor kring hur vi vill organisera samhället och vem som får följa med på färden. Vi lever våra liv i jordens allt mer hotade ekosystem, men också som medtrafikanter och mediemedborgare i en medieekologi.

De moderna digitala medierna har idag enorm betydelse för information och underhållning, för övervakning och kontroll – men de ger också möjlighet för enskilda personer och bredare grupper att bidra till samhällsutvecklingen genom att skapa opinion och bygga demokratiska gemenskaper; för att dela information och för att agera visseblåsare.

Också den tysk-amerikanske vetenskapsmannen Albert Einstein har i ett filosofiskt uttalande använt cykeln som metafor, då han sade: ”Livet är som att cykla. För att hålla balansen måste vi fortsätta framåt.” Ja, visst gäller det att blicka framåt och hålla ögonen på vägen. Men Einsteins framtidsoptimism kan också vara förödande om cykeln saknar backspegel och om vi inte ser och förstår vår historia och de slingriga kurvor på vägen som tagit oss till den position där vi idag befinner oss.

Frågan vi gemensamt måste ställa oss handlar om hur vi vill att vår framtid ska se ut. Vilken värld vill vi överlämna till kommande generationer? När är det läge att samtala med dagens barn om viktiga framtidsfrågor? Människlighetens och planetens framtid är inget öde. Trots att vi, likt den lilla apan i filmen, emellanåt söker spänning och äventyr måste vi ibland hålla båda händerna på styret och ta kontroll över vårt eget öde. Vi är utlämnade åt gravitationen som vår högre kraft. Men hur vi väljer att utveckla och använda planetens naturresurser, medier och våra mänskliga gemenskaper ligger i våra egna händer. ¶

* * *

Den animerade kortfilmen ”Giraffens cykel” (7 minuter) ingår i ett kortfilmsprogram med samma titel som hade svensk biografpremiär den 16 mars 2019. Kortfilmsprogrammet distribueras av Folkets Bio. Kortfilmen ”Giraffens cykel” har i sin helhet gjorts tillgänglig på Vimeo av Lasse Persson. (Tack, Lasse!) <https://vimeo.com/294586694>

Filmanimatören Lasse Persson är ibland verksam under namnet ”Lasse & Lisa” och driver sedan 1995 produktionsbolaget Swedish Ecstasy Film där han skapat ett stort antal uppmärksammade kortfilmer som belönats med priser på filmfestivaler över hela världen. Som medarbetare till den legendariske animatören Per Åhlin har Lasse Persson utvecklat och regisserat de animerade filmerna om Lilla Anna och Långa Farbrorn, Lilla Spöket Laban och filmer baserade på Lennart Hellsings ABC-bok. <https://vimeo.com/swedishecstasyfilm>

Klas Viklund är frilansjournalist och föreläsare med särskild inriktning på medier, kultur och skolfrågor. Han har under många år varit ansvarig för det filmpedagogiska arbetet på Svenska Filminstitutet och under perioden 2011–2021 varit verksam som gästlärare vid Kungl. Musikhögskolan i Stockholm. klas.viklund64@gmail.com